

ARTZAI MUTILLA

(EL ZAGAL)

ÓPERA BASCONGADA

EN 3 ACTOS

Letra de Pedro M. Otaño

Música de Felix Ortiz y San Pelayo

BUENOS AIRES

TIP. LA VASCONIA, AVENIDA DE MAYO 781

1900

M-68797 ERU 3122 A-V 30596

ARTZAI MUTILLA

(EL ZAGAL)

ÓPERA BASCONGADA

EN 3 ACTOS

Letra de Pedro M. Otaño

Música de Felix Ortiz y San Pelayo

BUENOS AIRES

TIP. LA VASCONIA, AVENIDA DE MAYO 781

1900

PERSONAJES

INTÉRPRETES

El zagal (barítono) Pachiko.....	<i>D. Francisco Argote</i>
Perú (padre del zagal) bajo.....	<i>" Matias Echeberria</i>
Iñazio (dueño de las tierras) tenor...	<i>" Luis Labadens</i>
Zagala, tiple.....	<i>Sta. Matilde Isasi</i>
Josepa (madre de la zagala) contralto	<i>Sra. de Mirabel</i>

Romeros y romeras

Coro general compuesto del "Coro Euskaro," de la Sociedad Laurak-Bat y señoritas vascongadas y argentinas hijas de vascongados.

ACTO PRIMERO

El teatro representa las montañas cántabras en cuyo fondo se divisa el mar.

ESCENA 1.ª—Pachiko está esperando á que Marichu llegue con su rebaño á las praderas donde la aguarda; y en medio de la impaciencia que le causa la tardanza de la llegada, canta la hermosura de los montes euskaros. Al ver que alborea el día y asoma el sol y Marichu no llega, teme le haya pasado algo en el camino. Mientras está absorbido por estos presentimientos, oye el balido de las ovejas que le anuncian la llegada de su amada, y presa de gran alegría exclama: "He ahí dónde viene," y sale á su encuentro.

ESCENA 2.ª—Entra Marichu y saluda á Pachiko. Este le dice que estaba temeroso de que le hubiera pasado algo malo; á lo que contesta Marichu, que en el fondo del barranco, en la encrucijada del arroyo, se le dispersaron las ovejas; y que gracias á Iñazio pudo reunir las para seguir el camino. A esto le dice Pachiko, que siempre su voz es dulce como la voz del ángel, pero que le pide por favor que no cite el nombre de Iñazio, que despierta en él horribles celos.

¿Es posible, le dice Marichu, que dudes de la fidelidad de mi amor? No hay en estas montañas peña tan adherida á la tierra como mi amor al tuyo. No me inferiores, pues, tal ofensa. (*Pachiko como enagenado.*) Gracias! Ese acento arrebatador eleva mi alma á regiones inefables, donde los ángeles puros, pulsan sus arpas de oro, para entonar himnos al Creador.

(*Mientras dicen esto aparece Iñazio por el bosque.*)

ESCENA 3.ª—Iñazio: Buenos días, jóvenes donceles. Y sigue diciendo, que la mañana está alegre para almas enamoradas que son correspondidas. A lo que contesta

Pachiko: Así es. Y continúa Iñazio: Pero el alma contristada vé en el azulado firmamento, densos nubarrones que aumentan su pesar. A estas palabras le pregunta Marichu, si le aqueja algún mal: y dice Iñazio, que es un mal que ellos podrían curar pero que teme... No prosigas, le dice Pachiko, ya te entiendo: mi vida podría darte pero nunca mi amor.

Contesta Iñazio: que vé que es generoso para ofrecer lo que no necesita. Y se retira diciendo: O consigo su amor, ó causo la ruina de todos. (Se vá.)

ESCENA 4.ª—Marichu pregunta á Pachiko ¿Qué tiene Iñazio? á lo que contesta; que es mejor que no lo sepa. Vamos, dice, á las praderas altas á ver nuestros rebaños: y se ván.

ESCENA 5.ª—Sale Perú y se extraña de no encontrar allí á Pachiko y como se siente cansado se vá á sentar, lamentando su juventud perdida.

ESCENA 6.ª—Entra Josepa saludando á Perú y le dice que el sol es muy fuerte para que los viejos suban esas pendientes, pero que los chicos son buenos y hay que darles de almorzar. Dice que ambos harían linda pareja: á lo que contesta Perú, que muchas veces le ha ocurrido la misma idea. Perú dice que vá á llamarlos á ver si le oyen: y llama gritando, á cuyo grito contesta Pachiko. Le pregunta que dónde estaba: y contesta que en las praderas altas. ¿Y Marichu? pregunta Josepa: Allí andaba en la otra loma; creo que pronto baja.

ESCENA 7.ª Marichu corre á abrazar á la madre con cariño y le dice que no tenía necesidad de subir hasta allí, que ella podía pasar con un pedazo de pan hasta la noche. ¡Siempre tan buena mi madre! Vamos, vamos, dice Perú, vamos á comer estos pedazos de jamones y artua. (Y se sientan á comer.)

(Durante la comida hay un diálogo en el cual dice Marichu, que no envidia á esas niñas que apesar de ser ricas viven en grandes ciudades y suntuosos palacios sin el calor del regazo maternal, viendo solo de cuando en cuando á sus padres.) Pachiko se levanta y dice: que le inquieta los rumores que corren de que los quieren hacer madrileños y les quieren quitar la

lengua euskara, etc.; á lo que le contesta Perú: que vaya un postre que les dá. Y sigue: ya es hora de que vayais á ver lo que hacen las ovejas, no sea que alguna se despeñe. Y nosotros, los dos viejos al case-
río que está frío cuando vosotros no estais. (*Se ván Perú y Josepa.*)

ESCENA 8.ª—Marichu dice que le daba vergüenza al estar los dos junto al padre y madre respectivos; pero que cree que no han conocido que se aman. A lo que dice Pachiko: ¿Por qué te habías de avergonzar? ¿Qué me importa que lo sepa todo el mundo, si yo no te he de abandonar jamás mientras leyes viejas no necesiten un brazo que las defienda?

¿Cómo! ¿Me abandonarias? dice Marichu. Abandonarte no, responde Pachiko, te llevaria aquí en el corazón. Pero la mujer vascongada debe ser como la hija de Lekobide, la amante de Lartaun, abnegada por la libertad del solar vascongado. (*Se despiden diciendo que mañana se verán en la Romería de Erdoista.*)

ESCENA 9.ª—(*Sale Iñazio por el fondo muy pensativo.*) Dice: qué le importan las riquezas si el dinero no es amor! Que todas esas tierras que se divisan son suyas y ¡vaya unos bienes, que los desprecia la hija de un pastor!

(Mientras está en estas meditaciones, el rumor de los romeros que ván á Erdoista le sacan del arroba-
miento y dice: ¿Qué bulla es esa?)

ESCENA 10.ª—Ván entrando los romeros con los cua-
les sostienen varios diálogos y finalmente dice Iñazio á los romeros: vamos, que ya los rebaños se retiran hacia sus bordas, lanzando tristes balidos que anuncian que el sol traspone las montañas. (*Se ván.*)

Final del primer acto

ACTO SEGUNDO

La escena representa la pradera en donde está la Ermita de Erdoista. Grupos de aldeanos ván apareciendo, celebrando el buen tiempo que hace el día de la romería.

Uno dice: que no hay que perder el tiempo; que hay que bailar: y empiezan á bailar.

Mientras bailan, Pachiko y Marichu entablan un diálogo de celos. Aquel le pregunta qué le dijo Iñazio y esta dice que solamente tonterías.

Uno del grupo les dice: ¡Ea! Pachiko y Marichu ¡á bailar! Y se reanuda el baile.

Concluido el baile dice Iñazio: Que las viejas leyes euskaras quieren matar y que hay que jurar defenderlas; y cantan un himno á Euskaria.

Fin del segundo acto

ACTO TERCERO

ESCENA 1.ª—Salen Pachiko y Marichu, seguidos por Perú y Josepa.

Marichu dice: ¡Qué hermoso está el mar! ¡Qué inmensidad! A lo que contesta Pachiko: que nada es esa inmensidad comparada con su amor; y que las borrascas del mar no levantan tanto oleaje en las aguas como el recuerdo de Iñazio en su corazón. Marichu dice que le perdone; que Iñazio no ha cometido otro mal, que el querer á quien no le quiere. Mientras tanto Josepa se lamenta de que el amor de los muchachos los deje sin hogar. A lo que contesta Perú: que hay que tener calma, que Iñazio no es malo, que está loco pero que ya volverá en sí y hará justicia. Bueno, vamos á comer.

ESCENA 2.ª—Apenas se sientan á comer aparece Iñazio y dice: que necesita saber lo que han resuelto. A cuya pregunta se levantan Pachiko y Marichu diciendo: que amarse siempre. (Aquí hay un quinteto en el que Pachiko y Marichu se hacen protestas de amor: Perú y Josepa, lamentan que Iñazio no se dé cuenta de que no le conviene una esposa que se vé que no le quiere); é Iñazio, dice: que los admira, los envidia y los odia, que su corazón es juguete de un torbellino de encontrados afectos. Y concluye preguntando: ¿En qué quedamos? Y dice Pachiko: ¿Aún preguntas eso?... Amándonos siempre, siempre. Y dice Iñazio: ¡Dios quiera que no os arrepintais!

Todos dicen á Iñazio: que se quede con sus tierras, que tambien en otras alumbra el sol. (*Y se ván.*)

ESCENA 3.ª—Pasan los romeros de vuelta para sus casas, cantando aires montañeses. Despues que saludan á Iñazio, éste les dice, que la guerra se acerca, pues han quitado los fueros y costumbres euskaras. A esto interrumpe Perú diciendo: que no se debe llamar al pais á la guerra antes de hacer todo lo posible para vivir en paz con los hermanos de Iberia: que aquellos y nosotros somos víctimas, por igual, de los malos gobiernos, sin que por ello sean responsables los pueblos. Y dice el coro: que tiene razon Perú.

(*Se retira el coro y Perú dice á Iñazio:*)

ESCENA 4.ª—Oyeme Iñazio y ten calma. Habla, te escucho, dice Iñazio. Entonces le dice Perú: que para qué quiere casarse con una mujer que no le ama, para verla siempre llorando junto á él. Y que si tanto la quiere, por qué desea hacerla desgraciada, haciéndose desgraciado también él. Iñazio le pide que no prosiga; que tiene razon, pero que la quiere mas que á su propia vida.

ESCENA 5.ª—Entra Pachiko bruscamente y dirigiéndose á Iñazio le dice: ¿Crees que porque soy pobre no merezco el amor de Marichu? Perú le pide calma; é Iñazio dice: que si de fuego son sus entrañas, las de él están ardiendo. Y Perú les pide que tengan calma. Mientras tanto Iñazio diciendo: ¡Qué calma! vá á pe-

gar á Pachiko y en este momento entra Marichu y se interpone é increpa á Iñazio diciendo:

ESCENA 6.ª—¿Qué vás á hacer? ¿Crees, por ventura, que si matas á Pachiko, te amará Marichu? Eres hijo de mujer euskara ¿y no sabes cómo fué tu madre? La mujer euskara ama de veras y no vende por oro su amor. Yo juré amor á Pachiko; yo le amo y siempre le amaré. Ante esta declaración Iñazio se pone triste y dice: que soñó ser feliz y fué vana ilusión; que si su constancia lo martiriza tambien lo llena de admiración. Que él será desgraciado, pero que no quiere impedir la dicha de ellos; que vayan tranquilos á sus hogares y vivan felices.

A estas palabras dice Perú: Que no esperaba otra cosa de Iñazio.

Y concluye la obra cantando el Himno á Euskaria.

ARTZAI MUTILLA

OPERA EGINTZA IRUTAN

Iruditegiak aurkestatzen ditu, itsas-ondoko Kantauri-mendiak

IRUDIGGILEAK

EGINTZALLEAK

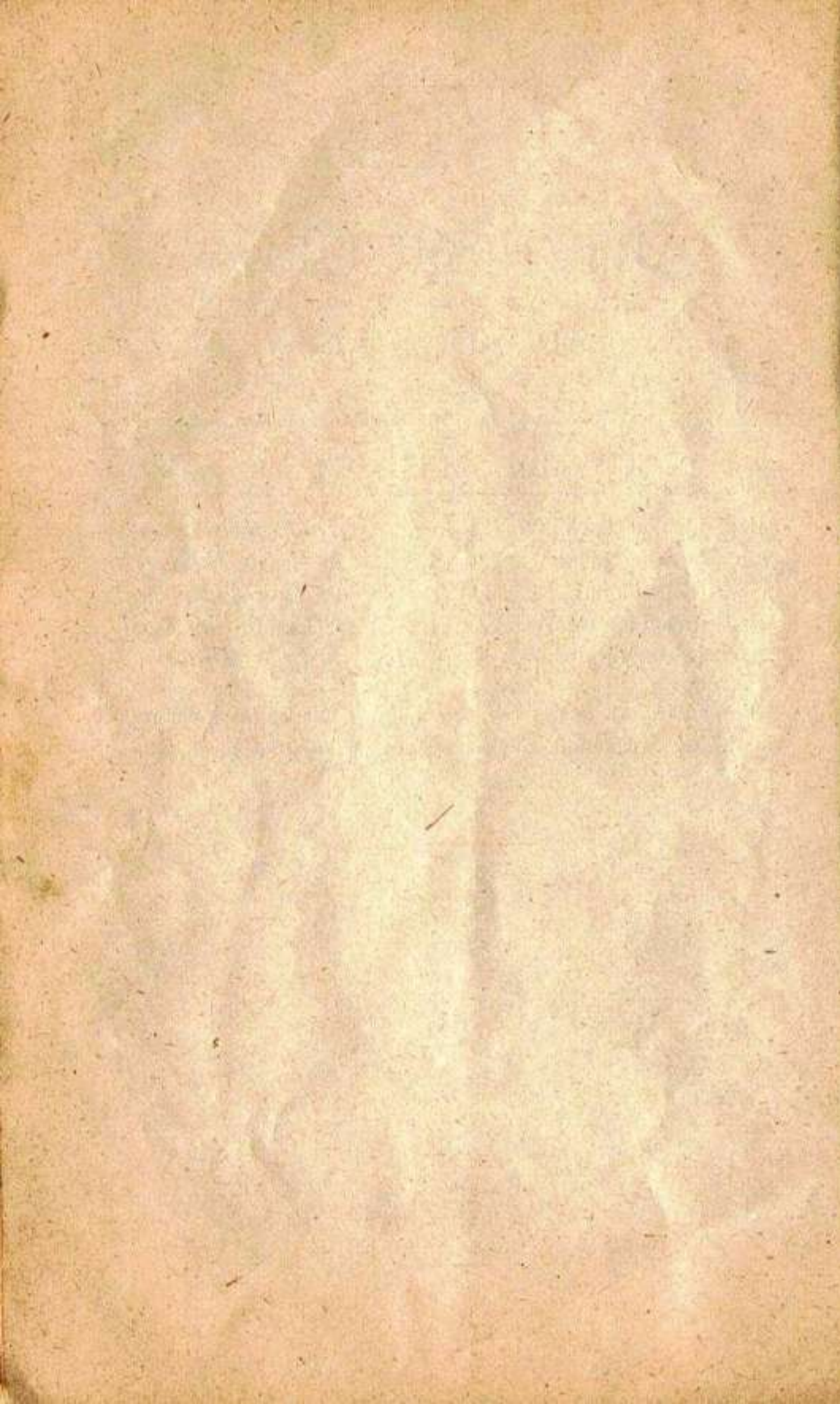

Artzai mutilla (Pachiko).....	<i>D. Francisco Argote</i>
Perú (Pachikoren aitu).....	<i>„ Matias Echeberría</i>
Iñazio (Eche-jauna).....	<i>„ Luis Labadens</i>
Artzai neskatilla (Marichu)....	<i>Srta. Matilde Isasi</i>
Andre Josepa (Marichuren ama).	<i>Sra. de Mirabel</i>

Baserritar erromeritarrak dirá Laurak-bateko Euskal-kantauridiak eta damachuak euskaldun eta euskaldunaren alabak.

LENENGO IRUDIA

Pachiko bakarrik

Iruditegia dago illunpean, eta asiko da argitzen, eguna baletorke bezela.
Agertzen da Pachiko, aitz baten gañean eserita, eskuakñ buruari elduaz, guztiz pentzati, eta, eguna zabaltzen dijoan bitartean, orkestak jotzendu preludio edo astelenbat.

PACHICO: Euskal lurreko mendi alayak
Ta zeru argiz betea,
¡Zer triste zauten ezkutatzean
Nere Marichu maitea!
Zu gabetanik eziñ liteke,
Iñon pozik izatea;
Biyotz neriko ume kutuna,
Zeru gañetik lurreratudan
Aingeru ego—churia,
Jaungoiko onak munduagatik
Egindako mirariya.
Arriturikan ishiltzen dira,
Birigarro ta shoshuak,
Eta kolkotik irten nai luke
Ai! nere biyotz gashuak!
Begiramenena ipiñitzean,
Begi eder oyetara,
Ta iristean doñu gogozko
Itzak belarrietara,
Sinistutzen da zerutik jachi
Dala mundu onetara....
¡Bat amoriyoz nol'ez erori
Auzpez bere onetara!
Eguzkia badator
Zeru urdiñean,
Argia banatuaz
Mendien gañean;
Odoi beltz ikusirik
Ez dabill aidean....

¡Zer poza senti deran
Nere barrunbeam!
Marichuk neri atzo
Illunabarrean,
Esan ziran: bigar goiz
Ichozu larrean....
Ardien bat galdu ez
Bazayo birean....
¡A....! orra non datorren
Bide chigorrean....!
Beeka datoz ardi
Chinchoak aurretik,
Aditzera emanaz
Marichurengatik;
Nere biyotzak irten
Nai dit barrumbetik,
¡Jesús! au zoramena!
Nun nagon ez dakit!
(Zutitzendá, Marichu datorren mendi egalera begiratuaz.)
¡Marichu!! (ojuka)
¡Nere laztana!

IIgarren IRUDIA

Pachiko eta Marichu

MARICHU: Emen nator
Zuregana! (Basotik irtenaz)
PACHICO: ¡Ai! zenbat luzatu dezun!
Kezka aundian neukazun....
Zer gertatu ote zaizun:
MARICHU: Jakinzazu, gaur goizean,
Itsasoaren ertzean,
Eguzkia agertzean;
Zu ikusteko pozez netorren
Nere ardien atzean,
Eta arkitu naiz trantzean,
Muñopeko arkaitzean,
Ardi bat amildutzean.
Estutasunean ala,
Ardiaganuntz noala,
Zer egin estakidala;
Seme—nagusi Echegoikoak,
Lagundu dit bereala;

- Eskorrak izandu dala,
Inazio aiñ leýala,
¡Jaunak zaritu dezala!
PACHIKO: Zure ezpaincho chukunetako
Itz maitatiak entzunik,
Etzait iduri Aingeruen bat
Barrenen ez daukazunik;
Besterik eziñ izan liteke
Nik ainbeste nai dizunik.
Bañan kiskaltzen nago, Marichu,
¡Arren!! eskatzen dizut nik,
Ez dezazula berriz aitatu
Inazioren izenik.
MARICHU: Nere Pachiko ¿nola daukazu,
Barrena kezkaz betea?
Izanik zure amorioa,
Ni lotzen nauan katea!
¡O! Zer samina dan neretzako,
Zuk orla itzegitea!
Nere biotzak ez du merezi,
Min garratz au ematea.
PACHIKO: Eskerrik asko, nere Marichu,
Barka zaidazu beinguan;
Ez nekien zer esaten nizun,
Nazpillatua nenguan;
Zure itz mintsu maitagarriak,
Sartutzen naute zeruan,
Urrezko arpak amorioa
Kantatzen duten lekuan,
Iduritzen zait anchen nagola,
Aingeruchoen ondoan.
P. ETA M. Jauregi eder gain—gañekoan,
Zauten aur bedenkatuak,
Adi—itzatzute gure promesak,
Eresi eta botuak;
Ona emen bi biotz, libreak,
Pozez alkarganatuak.
Amoriozko kate santuak,
Beti—betiko lotuak.
PACHIKO: ¡Marichu nerea!
MARICHU: ¡Betiko zurea!
(Agertzen da Inazio baso tartetik, eta ezer ikusi ezpalu bezela, inguratzen da.)

IIIgarren IRÜDIA

Pachiko, Marichu eta Iñazio

- INAZIO: Egunon, galai gazteak,
P. ETA M. Ala izan bedi zuretzat.
INAZIO: Ai, zer goiz giro alaya dagon,
Alkar maite dutenentzat....
P.(murre samar) Alashen iduritzen zat.
INAZIO: Zeru urdiña senti du beti,
Pozkidaz dagon galayak;
Bañan anima triste daukanak,
Ikusten ditu odayak.
MARICHU: ¿Miñen bat senti aldezu?
INAZIO: Zuek sendatu zenezateko
Bañan, beldur naiz....
PACHIKO: ¡Ichozu!
Igartzen dizut, zer gaitz daukazun,
Ta nere bizia bertan,
Emango nuke, zuk ezdezazun
Penarik izan ezertan;
Baña Iñazio, baldin bazatoz
Amorioaren eske,
Ori nik ezin utzi neizuke,
Etsiya egon zintezke.
INAZIO: Bear ez deran gauza eskaintzen
Guztiz leyalak zerate;
Zure itz prestu gezurreskoak
Biotza lertu dirate....
Agur Pachiko, agur Marichu,
Urrengo aldi bat arte.
(*Badijoa ishilka esanaz.*)
Eche ta lurren jabea, ni naiz,
Agindu nezakena,
Pachiko utzi eta Marichu
Etorriko da nigana,
Jakingo dute bestela zeindan
Zabelaingo eche—jauna.
MARICHU: ¿Zer otezayo gertatzen?
PACHIKO: ¿Ez al diozu igartzen?
MARICHU: ¿Nik zer jakingo det bada?

PACHIKO: Ala Askoz ohea da!....
Atoz, Marichu, atoz,
Goazen artaldera,
Igo gaitezen, goiko
Barruti aldera.

(*Agertzen da Peru, eskuan saskicho batekin, eta gero Josepa*)

IV garren IRUDIA

Pachiko, Marichu, Peru eta Josepa

PERU: Gosaldutzeko garaya da ta
Ez da agiri ¿non ote da?
Anbat ardiyak joango zitzaizkan,
Goiko barruti aldera.
Nekatutzen naiz. ¡O! Jaungoikoa!
Orra zer dan gizon zarra!
Gazte denboran izandu zana
Erbiya beziñ azkarra!

JOSEPA (sartuaz) Egunon Peru, egunon....

PERU: Egunon andre Josepa.

JOSEPA: Zarrak aldapa igarotzeko
Bero gogorra da au, Peru;
¡Bañan, zer egingo degu!
Gure gazteak ¿zer jango dute
Ekartzen ez badiegu?
Poz orishen badaukagu.

PERU: Pobre izanik aberastasun
Aundiak dauzkagu biyok,
Seme—alaba obeagoak
Ez lizake izan inork.
¡A! ¿zer biduna egingo luteken,
Marichuk eta Pachikok!

JOSEPA: Amaika aldiz neroni ere

Bururatu zait orishen,

PERU: Deitzera noa, ia ojurik

Ote diraten aditzen.

¡Pachikooo! ¡Pachikooo! (*ojuka*)

PACHIKO: ¡Eup! Banator.

(*Iristen da Pachiko*)

PERU: Esazu, seme, ¿non zinan?

PACHIKO: Ardiyak larratutzen

Goiko barrutiyan.

JOSEPA: ¿Eta, Marichu nerea?

PACHIKO: An zebillen, artaldean,
Beste mendi egalean;
Laister degu emen bean.

M. (sartuaz) ;Nere ama gaisoa
Mendi ontaraño?
Asko nai dirazu ta
Kontentu naiz baño;
Ez dezazula artu
Orrenbeste neke,
Puska leorrarekiñ
Errez pasa neike.

JOSEPA: Nere alaba ona,
Ez badet maitatzen....

PERU Tira, tira, jan zagun,
Guztiyok emenchen,
Urdai azpiko au, ta,
Arto bero aushen.

(*Esertzen dira lurrean, eta saskichotik gosaria aterarik,
asten dira jaten*).

JOSEPA: ;Karache! Au gosari
Bekaña da, Peru!

PERU: Bake eta maitasunak,
Dena gozatzen du.

PACHIKO: Onen gurazo onak
;Nola izan gerra?

MARICHU: Aushen da egiasko
Bizitza ederra.
Jauregietan bizi
Diran aur gashuak,
Noizik beñ ikusirik,
Beren gurasoak,
Aberats izan arren
Oztasun aundiyan;
Nik ait'amen onduan
Naigo det, mendiyan.

PERU: Iztun zaude, Marichu!....

MARICHU: ;Nola ez iztundu?
Pozkida aundiagorik,
Mundu onek, nundu?
Zu zera ontasunez
Betetako aita,
Nere amacho berriz
Aingerua baita.

- JOSEPA: Nola ez maite izan
Erotutzeraño!
- PERU: Doñu gozoagorik
Marichuna baño,
Mendi oyek ezdute
Entzun egundaño.
- MARICHU: Onegiak zerate
Ta, orregatikan
Ez det charrera artzen
Zuen esanikan.
- PACHIKO: Gauza batek bakarrik
Nauca, oso triste.
- DENAK: ¿Zerk? (alkartzen dira).
- PACHIKO: Aditutakoan
Arritu zaitezte.
Ingurumari ontan
Zabaldu da otsa....
¡Aitatze utsak ere,
Ematen dit lotsa!
Lendabizi sarturik
Fueruak lurpera,
Gañera galerazi
Nai dute euskera.
- PERU: ¡Etzatela orlako
Asmoarik artul
- M. ETA J.: Ori ezin liteke,
inola gertatu.
- PACHIKO: ¿Zertako da egiya
Gezurtzat artzea?
Madrildarrak naidute
Izkuntz au galtzea.
- PERU: Ez digute eman nai
Buruspide charra,
¿Bagenduke bezela
Guk ayen bearra!
Ez degu besterik nai,
Gerena bakarra:
Gure izkuntza eta
Gure lege zarra.
- PACHIKO: Nola erlaundi-tzarra sartzen dan
Erladi chincho batean,
Ta loikeria alkar garbiro
Maite dutenen artean;

Oro kukua chanchangorriak
Beretzat daukan kabian,
Ala sartzen da Gobierno
Gure sort—erri garbian.
Begiramenik batere gabe,
Gure sentimentuari,
Eskubidea ta arrazoya
Kenduaz mendekoari;
Baña egun bat etorri leike,
Nola len Sarrazin—tarrak,
Iberiaren jabe egingo
Dirana atzerritarrak.
Orduan ondo ikusiko da,
Nor geraden euskaldunak,
Ta gaztelauak jakingo dute,
Zein diran bere lagunak.
Gure aitonen gisara joango
Giñake laister aruntza,
Adiskideai eramatera,
Premia duten laguntza.
Golde ta aitzur, eskuareta
Layak utzirikan bertan,
Arerioa purrakatzera,
Gaztelako zelayetan.
Eta ausardi altsuenakiñ,
Ondarrabi baten gisan,
Mintza gintezke, ta ez liteke,
Zeñek ukaturik izan;
Guadalete bat gertatu arren,
Nork begiratzen ezdiro,
Nola oraindak tente dagoan
Lekobide-ren Erniyo.

PERU:

¡Crishen da jangaña
Bazkal—bukatzeko!

MARICHU:

Yayoa zaude, Pachiko.

JOSEPA:

Beti goititutzen da
Euskalduna bero,
Gure Lege santua
Ikutu ezkerro.

PERU:

Ordua da joateko
Ardien ondora,
Baterenbat amildu
Ezteiñ, itsasora.

Bi zarrok geldi—geldi
Baserri aldera,
Joan ta otzak zuen zri,
An egongo gera.

JOSEPA: Bigar arte, Marichu,
Pachiko, aurki arte.
Bigar arte Pachiko,
Marichu, aurki arte.

P. ETA M. Jainkoarekin zuazte.

(*Gelditzen dira ait'amak nondik dijoatzen begira.*)

PACHIKO: Amoriotan gabiltzanikan,
Ez dakite nere ustean.....

MARICHU: Ail ura lotsa neukan, nik biyak
Alkarrekin ikustean!

PACHICO: Zergatik? Izan bedi,
Mundua jakintzu,
Zembat maitatzen deran
Nik nere Marichu;
Zeruak eta lurrak
Jakin dezatela,
Marichu gabe eziñ
Bizi nitekela;
Bakarrik zuregandik
Joango nitzakela,
Jakinik Lege zarrak,
Premia dubela.

MARICHU: Nola? Joango ziñake
Beraz, ni utzita?

PACHICO: Etziñuket utziko,
Ez leikena baita.
Eramango zinduket,
Alako trantzean,
Emen, (*joaz*) ondo gordeta,
Nere biotzean.
Bañan Lekobideren
Alabaren gisan,
Emakume euskaldunak
Bear luke izan;
Lartaun-en emaztegai,
Onintza ederrak,
Azkonak zorrozutuzen
Laguntzen zion berak;
Eta ala berean guk

- Beardegu egiñ,
Euskal-erri maitea,
Libre izan dedin.
- MARICHU: Nere buruak diyo
Dezula arrazoi,
Bañan biotzak mindu
Ta esaten dit ¡oi!
- PACHIKO: Zure biotz, gashuak
¿Zer diyo, Marichu?
- MARICHU: Maitatu zaitzadala
Leyal eta ichu.
Mundu onetan ez da
Amoriorikan,
Nik zukanako deran
Ainbestekorikan.
Sentitu lezateke,
Aundiago dana,
Aingeruchoak, beren
Sortzalleagana.
- PACHIKO: Orlashen ikusi nai
Zaitut nik, orlashen,
Menditar onradua
Biotzez maitatzen;
Ardia beziñ maltzu
Oi daua pakean,
Eta legoi biurtzen
Daua, guerratean.
Goazen, Marichu, goazen,
Goika barrutira,
Artaldeak larrean
Dabiltzan tokira.
Ta nola aurki biyok
Banatuko geran,
Gaur alkar ikustea
Ez dago guregan.
Bigar erromeriya
Erdoiztan nola dan
Joan zaitez eta biyok
Batuko gera an,
Orain, agur, Marichu.
- MARICHU: Adiyó, Pachiko,
Sinistendet aztuta
Ez nazula utziko. (*Joaten dira alde banaiatik*)

Vgarren IRUDIA

(Azalzen da Iñazio zoko batetik)

IRAZIO:

Aberatsa izanik,
Bizi naiz pobre.
¿Zertako det dirua
Maitasun gabe?
Geyago det nai,
Eche ta lurrak baño,
Marichuren "bai"
Maiz eche-jauna,
Ta nerea da aitak
Utzizirana.

¿Zer ontasunak!
Artzai neskatill batek
Nai ez ditunak. (Biz)
¿Lur oyen jabe!
¿Zertarako nai ditut
Marichu gabe?

¿Orren ederra!
Zergatikan etorri
Ziñan lurrera,
Nago inbiriz,
Artzai mutiko baten
Suerte aundiz. (Biz.)
Bañan ¿zertan estutu,
Oinbesteraño?

(Birpizturik.)

Nik geyago nezake
Pachikok baño,
¿Ain da pobria!
Eta aundi naya da
Emakumia,
Beragatikau,
Ez nuke galdu bear
Esperantzikan,
¿Egiteu dit gaitz!
Marichu ikustera
Joan bear det maiz,
Eta nerearekifi
Aterato naiz....

¿Zer dá, bull'ori?

(Baserritar saill bat dijoa pasatzen Erdoizta aldera, bigarko erromerira).

Vigarren IRUDIA

- JEUDEAK: Egunon eche-jauna.
IÑAZIO: Egunon jende ona.
BATEK: ¿Nola orren bakar, jauna?
IÑAZIO: Bakarti da anima
Penatzen daguana.
SALLEKO BESTE BATEK: Ez dedilla estutu
Eran beza, "gora" (zatua eskañiaz)
Eta dijoazela
Penak itsasora.
(*Eraten du gogoz*)
DENAK: Orlashen, bejondayola.
IÑAZIO: Jakin nai nuke iñork
Esan oteizuten,
Nola danok Madrildar
Eguin nai gaituzten....
DENAK: ¡Ja! ¡ja! ¡ja! nagusiya,
¡Ori jostaketa! ....
IÑAZIO: Ez dago josjaketik,
Eguia da eta.
BATEK: On Iñazio, betor,
Bere echeraño,
Guk pozik lagunduko
Diogu araño.
Gero zerbait arturik
Yturrioz-ko bentan
Egun sentian egon
Nai degu Erdoiztan.
IÑAZIO: Guazen bada, gazteak,
Nai dezutenean;
Ardiak bildu dira
Borda aldamenean,
Beren orrochoakiñ
Aditzera emanaz
Ez dutela larrean
Gelditu nai gauaz....
DENAZ: Goazen, goazen,
Erdoiztará,
Jolastera ta
Dantzará
Alkartutzea

Ta jostatzen,
Lengo oitura zarra da.)
Nekazari ta
Artzayak,
Guztiok gora
Anayak,
Emaztekiyak
Ta guizakiyak
Paketsu eta alayak.
Guro izkuntza
Maitean,
Boti mintzatu
Gaitean,
Mendi gañetan
Ta zelayetan
Bizi geran bitartean.
Galerazi nai
Duanik.
Etortzen bada
Yñundik,
Lekobideren
Arraza emen
Zutituto da oraindik,
Etsai zitalak
Gudikan,
Sortzen badu
Yñondikan.
Jakín dezala,
Izan ez dala,
Katibu euskaldunikan.

2^{garren} LAUKIA

Iruditegiak aurkeztatzen du Erdoiztako ermita, eta urrutichoan itsasoa. Irteten dira neskak ta mutill baserritarrek Kapillatik eta ermitako zumar di edo belazean, ikusten dira erroskilla eta ponche saltzalleak.

Orkestak mendi soñu bat jotzen duan bitartean, itzegiten dute aiek elkarren artean.

JENDEDI } —Giro ederra dago,
BATEAN } —Egualdi bikaña
—Jende asko bilduka
—Sekulon ez aña
—Alaitasun onetan
Egun bat Erniyon
Bañan ohea eziñ
Arki leike iñon,
—Mutillak, Kantatzera
Eta dantzara "rrau"
Galdutzen utzi gabe,
Dembora ederran.
Aldarte charrak noizuai
Jardun gobe eske,
Guk nai baño lenago
Etorri litezke.

DENAK: Dantzara denok, dantzara.

Orkestak jotzen du fandango bat, eta zarrak, korro egiten diote dantzari gazteari.

Ontan agertzen dira, ermitaren ondoan, Marichu eta Pachiko, eta esaten dute.

PACHICO: On Iñaziok ¿zer ziyon?
MARICHU: Len esan dizut: ezer ez.
PACHICO: Aitor zaidazu meserez....
MARICHU: Utsa, ta entzun nai ezniyon.
PACHICO: Bañan utskeriya ¿zer zan?
MARICHU: Ez dit ezerchore esan,
Kaikukeriyak besterik;
Erotu dala uste det nik.
PACHICO: Bañan ¿zer ziyon azkenik?
MARICHU: Erokeriyak bakarrik.
PACHICO: Marichu, lengo maitetasuna,
Beldur naiz ote dan joana....
Arrazoi dezu, ni pobrea naiz
Iñazio, eche-jauna.

MARICHU: Ez dezazula gisa orretan
Nere biotza puskatu;
Mundu onetan su besterikan
Nik ez nezake maitatu.

(Itz-mozten ditu sailleko batek)

SAILLEKO BATEK: Ea, Pachiko eta Marichu,
Erten zaitezte plazara.

DENAK: Bai, egia da, alai gaitezen,
Ta guazen denok dantzara.
Gure Jainkoak eman deyola
Euskerari osasuna,
Ernio-mendin beti izan dediñ
Pake ta alkartasuna.

(Berriztutzen da dantza, eta au bukatzean:)

INAZIO: Gure oitura onak
Nai diskigute ill,
Etsai dollorra oso
Arroturik dabill,
¿Zer du gorrotatzeko
Orla guregana?
Besteren ontasuna
¿Ezin eramana!
Bañan gure aitonen
Illobak bagera,
Eziñ utzi gentzake
Galdutzen euskera.
Guztiyok biyotzetik
Eman zagon itza
Zutik idukitzeko
Euskaldun aritza.
Orain, zar eta gazte,
Anai eta lagun,
Euskal-Kantzoa denok
Kantatu dezagun.

EUSKAL-KANTZOA

DENAK: Beto z gure fueroak
Legez ta pakean,
Ez degu gerrarik nai
Anaien artean;
Bañan etsaya sartzen
Bada lur maitean,
Guazen Lauburu-rekin
Gu Laurak batean.

IRUGARREN EGINTZA

Iruditegiak aurkestatzen du, aurrenengo egintzaren lenengo laukiko toki berá.

Peruk eta Andra Josepa-k, gosari-mokarubat beren saskichoetatik aterarik, prestatzen duten bitartean, Pachiko eta Marichu dabiltz, zokondian ageri dan itsasalderontz begira,

LENENGO IRUDIA

MARICHU: ¡Zer itsaso elerra!

¡Zer aunditasuna!

PACHICO: Nere biotzak zuri
Dizun maitasuna
Da, ori dena baño
Ascoz aundiago,
Ta bagak purrakatzen
Dira gogorrigo,
Urditza ortan baño
Nere barrenean,
Inazio burura
Datorkidanean.

MARICHU: ¡Bañan, barkazayozu!

¡Izazu erruki!

Berdiñ etzenezake

Kezkarik iduki,

Jakiñik eznaizela

Zu gabe biziko.

Ori baño geyago

¿Zer naizu, Pachiko?

PACHICO: Egiya da, ez det nai

Orishen besterik.

MARICHU: Orduan ¿zertarako

Izan gorrotorik

Gazte bati, ez badu

Egiñ beste gaitzik,

Bera nai ez duben bat

Maitatzea baizik?

PACHICO: Asko dezu, ala da, (gozokiró)

¡Nere aur kutuna!

¿Nol'ez da limurtuko

Aditzen dizuna?

Entzunik zure doñu
Erotzen naubena,
Nere borondatea
Znrea da dena

(*Marichuk eta Pachikuk izketa au daukaten bitartean,
Peru eta Andra Josepa mintzatzen dira onela*).

A. JOSEPA: Bakarrik uzten gaitu
Gazteen ezkontzak
Gu biyon sukaldeak,
Aurki ¡ai! zer otzak!
Ta Iñaziok dauka
Ain biyotz gogorrá,
Jakiñ ta ere ezin
Sinistu det, orrá.
Bere aita prestu, ta
Ona ikusirik,
Sortu zezakeala
Orlako piztirik.

PERU: Gauden lasai. Gazteak
Bizi bitez dichan,
Eta gu ere gaizki
Ez gintezke izan.
Iñaziok beregan
Daukan gorrotua,
Ez da arritzekoa
¡Ain dago lotua!
Zergatikan bizi dan
Ichutasunean;
Bañan, sendatuko da
Noizbait, azkenean.
Konturatuko dala,
Dudik jartzen ez dit,
Jakiñik ez dubela
Kulpik, berak bestek

A. JOSEPA: Baliteke, tira, asi
Gaitian gosaltzen.

DENAK: Guazen, bada, guazen.

(*Esertzen dira, eta jaten astearekin bat, azaltzen da Iñazio,
chit triste*).

BIGARREN IRUDIA

IÑAZIO: Zer erabaki ote dezuten,
Jakiñ hai det, oraingoan....
P. ETA M. (*Zutitzen dira, elkarri gerritik elduaz, eta
Iñaziori arpegi emanaz*).

Elkar maitatzen jarraitutzea,
Betiko amorioan.
Bide gabeko zatitzeari
Ta oñazeai eutsiaz,
Maitasun garbi, azken gabea,
Zeruak adiraziaz.
Beti maitatzen ;O, zoramena!
;Zertako bizi bestela?

(*Elkarri kantatuaz*)

Maite gozoa, miñ-azgarria,
Ez niteke zu gabetu;
Beti-beti-ko zuretzako naiz
Egiteizut juramentu.
Jakín bezate, zeru ta lurrak,
Zer dan biyotz euskalduna,
Nola maitatzen duben, zeruak
Ematen diyon laguna!
(*Adi ezazu, nere Marichu.*
(*Adi ezazu nere Pachiko.*
Ez dá miseri ta penik,
Zureganako amorioa
Neri kenduko diranik.

(*Bitarte ontan diyo Iñazio-k*)

Nik eztakit zer gertatzen zaidan,
Gorrotok eta mirariz;
Ain dira onak, merezi dute
Nai izatea milla aldiz.
Aitortutzen det dirala prestu,
Leyal, onradu, nobliak;
Erdoiztak eziñ eska litzake.
Seme-alaba obiak.
Ori jakiñik asko alditan
Nik nai nituzke saritu;
Bañan anima minberatuak

Ezin du geigo sufritu,
Ta eskatzen dit, aserreturik,
Ez dezadala barkatu;
Aingeru orrek egin dizkiran
Gaitzak, biazkit pagatu.

(*Dembora berean, Peruk eta Andra Josepak*)

PBRU ETA) Biyak maitatzen badute alkar,
A. JOSEPA) ¡Ikusitzen dezu nola!

Zure charkeri zitalagatik
Guri ¿zer digu ajola?
Jakiñ biazu, emen bakarrik
Ez dala jaten ogiya,
Beste lekutan ere Jainkoak
Azaltzen du eguzkiya.
Zabiltza beti ¡O, eche-jauna!
Prestu, aldezun geyena,
Eta zerorrek izanko dezu
Masererik aundiyena.
Denok ibilli gintezke ondo,
Ori egingo bazendu,
Ta zukanako grina leyala
Inork ez leiguke kendu;
Begiramena, opakizuna,
Eskerra ta aitormena;
Zuk igaroko zenduke emen
Bizimodurik onena.

INAZIO: ¿Zertan gelditutzen gera?

PACHICO: ¿Zertan? ¿Oraindik zatoz
Ori galdetzera?

Elkar maitatzen, beti,
Emen eta non nai.

MARICHU: Maitatzen beti, bai.

(*Inaziori begira*).

INAZIO: Jaunak nai dezala, ez
Danutzea biyai.....

DENAK: (*Inaziori*).

Beste gizamodu bat
Zan eche-jaun zarra,
¡Etzera zu etorri
Oñordeko charra!

Agur, ez dizugu nai
Zere lurrik kendu,
Jaingoikoak eguna
Nonnai zabaltzen du.
ISAZIO: (Nola dijoazen, begira).
Agur, Denak, agur.

(Iñazio gelditzen da, chit beregandua, eta ernatzen du, inguratzen datorren itari talde baten oyartzunak).

(Itariak zartzen dira, beren itayak bizkarrean dituztela, kantari, onela).

KANTARIAK: Bizi bitez, k-ntauri,
Mendi burni, onak
Eta Iturrioz-ko
Egal kutunak;
Jaungoikoak guretzat
Eman zizkigunak,
Emen aginterikan
Ez du ardaldunak. (1)
Maite ditugunak
Gera euskaldunak
Baletozke egunak
Izan beagunak
Lanean bezelashe
Guerran lagunak.

ISACIO: Gazte adiskideak,
Gañean da guerra,
Zergatik iuero gabe
Gelditu gera:
Oitura onak eta
Izkuntza ederra,
Denak kendu ta jarri
Nai dute erdera.
Arrotz-en sarrera,
Lartaun-en lurrera,
Arrazoya bera,
Botarik lurpera!
Bizi bedi Lau-buru,
Goazen aurrera.

DENAK: Zer esaten diguzu?

---

(1) El extranjero.

ISAZIO:

Egiya bakarrik.
;Zertako da biziya
Ez bada onrarik?
;Zertarako baliyo
Degu euskaldunak,
Izkuntza ere kentzen
Badigute, jaunak?....

PERU (zartuaz)

Etzazutela gerrara deitu,
Ez asi gende ezkean,
Jakin artean garailariak
Gero irten gintezkean.
Zarra nago, ta, ez det bildurrik
Ikaratitzat artzeko;
Badakizute nere denbora
Joan zala gerran sartzeko.
Argatik diok, gazte maiteak,
Garaya datorrenean,
Lege zarra-ri zutik eustera
Zuazte ordu onean.
Bañan aurretik, aldan guztiya,
Pakean saya gaitean,
Itzaldu zaigun izar ederra
Argitu ote leikean.
Ebrotik aruntz bizitzen diran
Iberiako lagunak,
Gure anayak dirade, eta
Pakea zor diegunak.
Gu bezelashen oñazepean
Arkitzen diran jendeak,
Denok ekarri gaitu ontara
Gobernu lotsik gabeak.
Agintaritzat auta ditzagun,
Zuzenago ta obeak;
Adi dezagun alkar pakean,
Ta betoz lengo legeak.
Euskal-mendiak oyartzutean
Berriz fueroen kantua,
Ezetu eta ostotuko da
Gure arbola santua.

DENAK:

Peruk arrazoi ematen digu;
Anayak burrukatzea
Bañan obe da, albaldinbada,
Pakean alkar artzea.

Guk nayagatik ontasunean
Eziñ badegu iñola,
Bear danean ishuritzeko
Prest dago gure odola.

TALDEAN: Orain, lagunak, guazen itara,
Abuztu ona biltzera,
Joango giñaken bezela denok
Fueroakgatik illtzera.

(*Badijoaz kantatuaz, sarreran bezela:*)

—Bizi bitez kantauri
Mendi burnidunak. etet.

(*Guelditzen dira Peru eta Inazio*)

PERU: Inazio, nik eskatzen dizut,
Adi zaidazu ondo ta bare.

INAZIO: Entzuten nago, esan zaidazu,
Gauza minkatza baldin badare.

PERU: Zuk Marichuri nai diozula
Ikusitzen det, fiñ ta onradu,
Bañan zertako, berak zugana
Amoriorik ez baldin badu?
Baldiñ ezkondu ta emaztea
Badago penaz eta negarti,
Premirik gabe, doakabeak,
Zerate orain, gero ta beti.

INAZIO (zeken) ¡Betí!

PERU: Orduan, maite badezu
Ona ta fiña dala jakiñik,
Errukigarri zertan biurtu?
Zere burua ala egiñik?

INAZIO: (*Gozokiroago*).
Zaude, Perucho, nik ondo dakit
Nere aitari aditurikan,
Ez dala Peru Chabolachiki
Beziñ presturik eta onikan.

PERU: Beti egin det dagokidana.

INAZIO: Badakit, Peru, ta zuregana
Beti izango det aitormena,
Itzala eta begiramena.
Bañan jegin det! barka nazazu;
Maitatutzen det ainbesteraño,
Aingeru ori, sinista zazu,
Nere burua erotzeraño,

- Nere izate guztia baño
Neurririk gabe, askoz geyago;
Nik zertarako nai det biziya
Marichu gabe illtzenbanago!
PACHICO: (*Burrundaran sartuaz*)
Eche-jaun arrokeriz
Puztu ta betea,
Ikusten nazulako
Onen arlotea,
Iduritzen al zaizu
Arraye zikiña,
Anbat ni ez naizela
Marichuren diña?
PERU: Zaude nere semea,
Geldi, geldi, bertan.
INAZIO: Sua baldin badago
Zure errayetan,
Chinparta guchiago
Ez da nerietan.
PERU: Geldi, Inazio, geldi,
Zaute geldirik or.
INAZIO: Ze geldi ta ze bizkor!
Beira gero neri!
(*Artzen du arri bat, Pachiko jotzeko asmoan*)
(*Ontan, i-htillu bizian sartzen da tarteaz Marichu*)
MARICHU: Ze egitera zuaz?
Pachico illtzera!
Nik maitatzeagatik?
Erotu altzera?
Iduritzen al zaizu,
Pachiko illtzean,
Marichuk ez dubela
Zanik biyotzean?
Andre euskaldunaren
Jatorriya izan,
Eta, jazu alzaizu
Zure ama zein zan?
Gure amorioa
Jakin zazu dala
Itsasoa dan beziñ
Aundi ta zabala,
Alperrik da losinchan

Iñor ibiltzea,
Zergatik naigo degu
Gozeak iltzea,
Ezeztatu baño len
Juramenturikan,
Eta nik Pachikori
Daukat egiñikan.
Nola itz'eman nion,
Maite detan bati,
Beretzat izan nai det
Beti, beti, beti.

INAZIO:

(*Triste ta ishurti*).
Nere amets ta irudipenak
Bukatu dira betiko;
Joan zaizkit poz ta alaitasunak
Nere dembora guztiko;
Baña, ez dizuet, naiz miñez lertu,
Dicharik galeraziko;
Elkarrentzako jayo ziñaten,
Marichu eta Pachiko.
Euskaldun jator, prestu, nobleak,
Egiñik senar-emazte,
;Izan zazute nitzaz kupira!
;Miñ onek illko nau laiste!
Baña, nola ez dezuten kulpik
Kezkarik gabe zuazte.
Agur Pachiko, agur Marichu,
Doatsu bizi zaitezte.

PERU:

Bejondaizula, ez nezakean
Zugandik guchigo uste.

INAZIO (Joanax) !! Agur!!

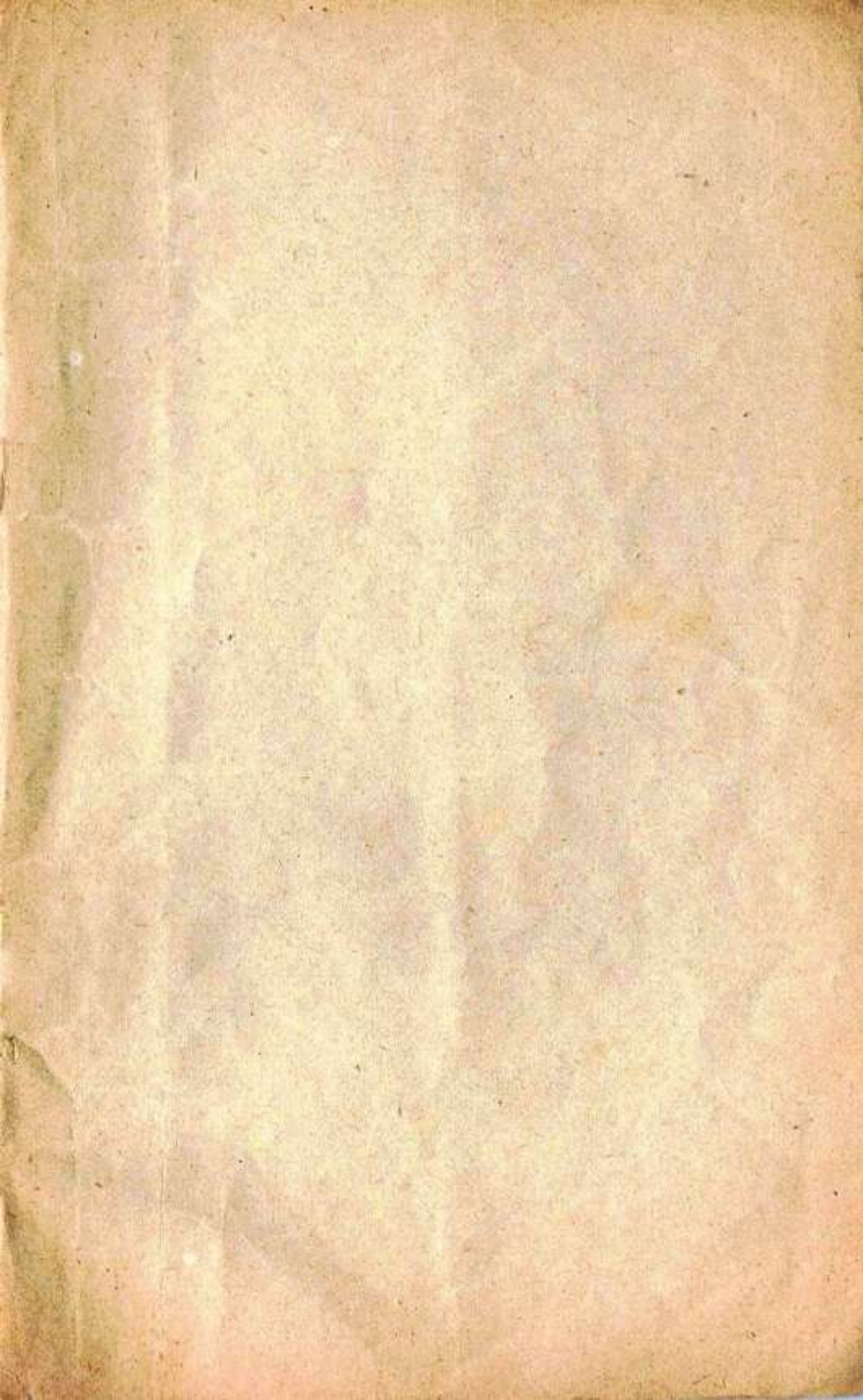
(*Iruditegikoak guelditzen dira izketa bizian baleude bezela.*)
(*Ontan sentitzen dira, datorren baserritar talde baten oyar-
tzunak*).

BUK A E R A

DENAK:

Betoz gure fueroak
etc., etc.....
.....

9549

31

199 NK.

